

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ В ОКРЕМИХ СИТУАЦІЯХ

У криміналістичній літературі викладені тактичні прийоми перевірки показань на безпосередньому місці події, що досліджується (О. М. Васильєв, В. В. Негребецький, Л. Я. Соля-Серко, В. В. Степанов, В. М. Уваров, М. М. Хлинцов). Водночас, як свідчать матеріали слідчої практики, під час розслідування окремих видів злочинів нерідко виникає ситуація, коли слідчий не має можливості як з тактичної, так і з етичної точки зору провести дану слідчу дію за місцем події злочину. Слідчому доводиться діяти за несприятливих умов, коли місце виступає в опосередкованому вигляді – шляхом відображення на якомусь матеріальному носії. Насамперед, йдеться про зображення у тривимірній проекції на моніторі комп'ютера. Слід зауважити, що поняття «місце», під яким розуміється «певний простір, пункт, де що-небудь відбувається, знаходиться» [1, с. 532], є досить абстрактним. Водночас проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що місце події злочину не повинно обмежуватися лише натуральною (фізичною) місцевістю. Під час перевірки показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка на місці події злочину воно може мати не тільки безпосередній, а й опосередкований вигляд.

Опосередкування, як поняття діалектики, логіки і теорії пізнання, характеризує структуру пізнавального процесу. Опосередковане знання є обґрунтованим, обумовленим, вивідним. Предметним втіленням структури опосередкування виступає той чи інший засіб, яким у даному випадку є перевірка показань на місці. Ця слідча дія дозволяє відтворити подію, що відбувалася, в обстановці, яка має опосередкований вигляд.

Аналіз слідчої практики свідчить, що необхідність проведення перевірки показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка на місці події злочину, яке виступає в опосередкованому вигляді, виникає у таких несприятливих ситуаціях: 1) коли вихід на місце події злочину створює загрозу для життя та здоров'я учасників даної слідчої дії; 2) коли особа чи керівництво (засновник) підприємства, організації, фірми відмовляються від надання свого помешкання чи службового приміщення для проведення в ньому слідчої дії; 3) коли стан здоров'я особи, показання якої перевіряються, не дозволяє провести перевірку показань на місці; 4) коли обстановка місця події на момент проведення перевірки показань на місці зазнала істотних змін у порівнянні з тією, яка існувала на час учинення злочину, і реконструювати її неможливо, або ця робота викликає великі труднощі, значні матеріальні та фінансові витрати; 5) у ситуації забезпечення слідчим (у порядку

статті 521 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК)) заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Проблема забезпечення безпеки учасників і суб'єктів криміналістичної діяльності, незважаючи на її актуальність, недостатньо досліджена науковцями [2; 3]. Враховуючи те, що організована злочинність набуває великих масштабів, і збільшується небезпека, яку вона створює для учасників кримінального судочинства, вважаємо, що зазначена проблема потребує проведення подальших наукових розробок. Наведене вище зумовлює мету цієї статті, якою є розробка криміналістичних рекомендацій працівникам слідчих органів щодо вжиття заходів забезпечення безпеки стосовно учасників кримінального судочинства з позицій криміналістичної тактики – під час проведення слідчих дій, зокрема, перевірки показань на місці.

Зауважимо, що діяльність правоохоронних органів України у забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, судочинстві, здійснюється відповідно до законодавчих актів, що прийняті з урахуванням міжнародних принципів і стандартів та на підставі Конституції України, Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [4], «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [5], «Про Прокуратуру» [6], «Про службу безпеки України» [7], «Про міліцію» [8], «Про оперативно-розшукову діяльність» [9], Кримінального та Кримінально-процесуального кодексу.

Згідно із Законом «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 2), право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають: працівники суду, правоохоронних органів та їхні близькі родичі; особи, які заявили в правоохоронні органи про злочин чи в іншій формі беруть участь або сприяють виявленню, запобіганню, припиненню та розкриттю злочину; потерпілий та його представники; підозрюваний, обвинувачений, їхні захисники; свідок; експерт, спеціаліст, перекладач, понятий; члени сімей та близькі родичі зазначених учасників кримінального процесу. Суб'єктами, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, є орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя. Для прийняття такого рішення, як уже відзначалось, необхідна наявність відповідної підстави, якою є існування саме проблемної ситуації, що пов'язана з небезпекою вчинення протиправних дій з боку членів організованої групи, їхніх знайомих, ділових партнерів, родичів, членів сім'ї, корумпованих чиновників або погрози їх вчинення у відношенні конкретного учасника (свідка, потерпілого, члена організованої групи, який розкаюється, – підозрюваного, обвинуваченого), а також спеціаліста, експерта, перекладача, понятого, членів їх сімей, близьких родичів [5].

Під небезпекою, звичайно, слід розуміти загрозу заподіяння будь-кому певної шкоди, можливість настання якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається конкретною особою як така, що невблаганно наближається, і тому є для неї небезпечною. Така загроза впливає на конкретну особу, зумовлює її психологічний стан, що характеризується наявністю у неї почуття тривоги, страху, «тобто психологічної напруженості, соціального та біологічного дискомфорту» [2, с. 22]. З метою усунення зазначеної проблемної ситуації під час розслідування слідчий приймає тактичне рішення про забезпечення заходів безпеки учасників кримінального процесу при проведенні за їх участю слідчих дій, зокрема, перевірки показань на місці.

Дані положення визначають несприятливий характер ситуації, в якій буде проводитись перевірка показань на місці, тому що слідчому необхідно буде діяти в рамках конфіденційності щодо відомостей про особу, показання якої перевіряються, а також проводити дану слідчу дію на місці, яке виступає в опосередкованому вигляді, шляхом зображення на моніторі комп'ютера. Як свідчать результати анкетування слідчих, 38% опитаних вважають доцільним проведення перевірки з використанням можливостей інформаційних технологій (лише 8% слідчих так не вважають).

Загальні основи перевірки показань на місці передбачають проведення даної слідчої дії на місці, де відбувалась подія, що досліджується, й у присутності значної кількості учасників. Дотримання таких правил проведення перевірки показань на місці за несприятливих умов за участю осіб, до яких застосовані заходи забезпечення їх безпеки, потребує розробки тактичних прийомів підготовки, проведення та фіксації результатів даної слідчої дії.

Розглянемо тактичну схему дій слідчого під час проведення перевірки показань на місці за несприятливих умов. Слід зауважити, що окремі рекомендації, які відносяться до тактики проведення перевірки показань безпосередньо на місці події, можуть бути застосовані слідчим і під час проведення перевірки показань, де місце події має опосередкований вигляд. Водночас такій перевірці властиві свої особливості підготовки та проведення, які визначають алгоритм дій слідчого в даній ситуації, оскільки, як слушно відзначає М. Я. Сегай, використання інформаційних технологій в судочинстві змінює тактику проведення слідчих дій [10, с. 195].

Нами була розроблена модель перевірки показань на місці за несприятливих умов і визначена низка рекомендацій щодо проведення організаційно-підготовчих дій. Насамперед, це такі дії: а) прийняття з урахуванням вищевказаних підстав тактичного рішення про проведення перевірки показань на місці з використанням комп'ютерного зображення; б) отримання згоди особи на проведення за її участю перевірки показань на місці за несприят-

ливих умов; в) аналіз наявних матеріалів справи, тобто протоколів допиту підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого (свідка), очних ставок, огляду місця події та додатків до нього – фототаблиць, відеозаписів, масштабних та схематичних планів, матеріалів експертиз тощо; г) визначення на основі аналізу вказаних матеріалів їх достатності для прийняття рішення про проведення перевірки показань на місці, а у разі їх недостатності – вирішення питання про збір додаткової інформації щодо місця події злочину; д) прибуття слідчого на місце події злочину і здійснення фотозйомки та відеозапису, або доручення цього спеціалісту (у разі відсутності фотоматеріалів та відеозапису із зазначеного місця); є) визначення спеціалістів, яких доцільно залучити до підготовки та проведення перевірки показань на місці за несприятливих умов; ж) доручення експерту-криміналісту на основі розробленого завдання «сценарію» перевірки показань на місці здійснити фотозйомку чи відеозапис місця події; з) витребування слідчим, у разі неможливості здійснення вищезазначених дій, від посадових осіб підприємств, організацій (ЖЕКів, міських БТІ, приватних фірм, сільських рад тощо) плану розташування необхідних об'єктів на місцевості; плану міста чи його районів, заводу чи його цехів; складання слідчим і за участю спеціаліста плану приміщення (якщо місцем перевірки є помешкання потерпілого – його будинок, квартира; приміщення складу, кабінету тощо); і) підготовка відповідної відео- та комп'ютерної техніки, інших технічних засобів фіксації ходу перевірки показань на місці; к) вирішення питання надання транспорту для перевезення учасників слідчої дії (наприклад, коли особа знаходиться в лікарні), і необхідних технічних засобів; л) здійснення за участю спеціаліста-архітектора і спеціаліста з використання інформаційних технологій та програмного забезпечення реконструкції місця події злочину на основі наявних у слідчого матеріалів та інформації про це місце, що дозволить відтворити, наприклад, будинок потерпілого зсередини у тривимірній проекції з дотриманням масштабів, а також прилеглої до цього будинку території. Наразі необхідно враховувати і використовувати досвід поліції Скотленд Ярду та програму компанії «Virtual Reconstructions», яка займається розробкою такого програмного забезпечення. Реконструкція місця події з використанням можливостей програмного забезпечення персональних комп'ютерів дозволяє слідчому повернутися на місце злочину за кілька хвилин до його скоєння і відтворити картину події в умовах, близьких до віртуальних, у тривимірному зображенні на моніторі комп'ютера. Дана система дозволяє успішно вирішувати різні завдання під час розслідування і надає значну допомогу при розгляді справи в суді. Вона дозволяє «розрізати» будинки, відновлювати приміщення, зруйновані вогнем; відтворювати обстановку, у якій відбулися змі-

ни; «програвати» заново хід злочинних дій зловмисника; показувати «лінію погляду» очевидців; визначати траєкторію польоту кулі тощо.

Реконструкція місця події за допомогою комп'ютерних технологій використовувалася слідчими при розслідуванні вбивств 16-ти дітей, скоєних Томасом Хенманом у Лондоні. Така реконструкція дозволила відтворити будівлю школи і пройти весь шлях разом з убивцею. Для такого відтворення використовувалася відеозйомка і залучався спеціаліст-архітектор. Усе це дозволило відтворити зображення будівлі школи зсередини у тривимірному просторі з дотриманням масштабів. Необхідність у цьому виникла через те, що протягом 6-ти – 8-ми тижнів після трагедії спортзал, в якому відбулася подія, був зруйнований. Реконструкція, як доказ у кримінальній справі, не враховувалася судом, але відіграла значну тактичну роль для подальшого розслідування, оскільки показала картину того, що відбувалося (адже за допомогою відеозапису і фотозйомки це зробити неможливо), і дозволила сприймати інформацію в більш повному обсязі. Реконструкція використовується під час розслідування складних, незвичайних чи особливо тяжких злочинів. Її можливості дозволяють пов'язати один з одним усі речові докази, а також висновки судових експертиз у справі, відтворити прилеглу територію, встановити взаємодію між доказами та на основі зіставлення всіх отриманих доказів і наявної в розпорядженні слідчого інформації наочно показати, що могло трапитися з жертвою.

Відтворення місця події злочину на відкритій місцевості, навіть якщо воно зруйноване, розташування всіх речових доказів на місці події – далеко не єдина можливість програми реконструкції. Вона дозволяє також моделювати можливе сприйняття очевидцем того, що відбувалося в умовах певного освітлення, установити взаємне розташування очевидця і злочинця на місці події, а також змодельовати будинок у розрізі. Так, під час розслідування справи про вбивство була змодельована частина будинку – квартира, у якій було скоєно вбивство, і квартира, де знаходився свідок, який стверджував, що нічого не чув. За допомогою моделювання слідчим було встановлено, що кімната, у якій знаходився свідок, розташована відразу під квартирою, де сталося вбивство, тому він не міг не чути того, що відбувалося. Комп'ютер може використовуватися для показу візерунків, форми крапель крові, що потрапили на стіну, відбитків пальців рук, що залишилися на шпалерах, але не були зафіксовані за допомогою фотоапарату. Далі ці дані заносяться в обстановку події, яка відбувалася, на ту ділянку, де ці сліди були виявлені. Усе це дозволяє мати більш наочне уявлення про механізм учинення злочину.

Моделювання може бути успішно використане під час відтворення картини дорожньо-транспортної пригоди. Воно дозволяє

більш повно і чітко побачити картину того, що відбувалося, і надалі дати можливість використання його результатів при розгляді справи в суді [11, с. 24–25].

Слідчий закінчує підготовчі дії складанням плану перевірки і визначенням часу і місця її проведення. Так, у ситуації забезпечення слідчим заходів забезпечення безпеки особи, показання якої перевіряються, необхідно заздалегідь узгодити з органами, що здійснюють вказані заходи, час і місце проведення перевірки і вирішити питання взаємодії. У ситуації, коли стан здоров'я особи не дозволяє провести перевірку, слідчому можна рекомендувати визначити з лікарем, що здійснює нагляд за особою, показання якої перевірятимуться, час проведення перевірки та її тривалість. На рівні керівництва лікувального закладу, в якому знаходиться особа, необхідно вирішити питання щодо використання комп'ютерної техніки цього закладу і з'ясувати її можливості.

Після проведення вищеперелічених підготовчих дій слідчий у визначений час і у визначеному місці проводить перевірку показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, згідно з рекомендаціями, що використовуються під час проведення даної слідчої дії безпосередньо на місці події, що досліджується. Водночас, слід зауважити, що слідчий перед початком проведення цієї слідчої дії повинен попередити особу, яка забезпечує безпеку особи, взятої під захист, спеціаліста та інших учасників слідчої дії про кримінальну відповідальність, згідно зі ст. 381 Кримінального кодексу, за розголошення відомостей про такі заходи.

Особливого розгляду потребують питання фіксації перевірки показань на місці, що виступає в опосередкованому вигляді, оскільки вона має свої особливості.

У зв'язку з вищевикладеним, можна дати такі рекомендації: 1) у протоколі перевірки показань на місці слідчий повинен зазначити, що слідча дія проводилась із використанням зображення на комп'ютері; 2) додатками до протоколу слідчої дії повинні бути відеокасета та диск (дискета); 3) слідчому під час проведення перевірки в даній ситуації необхідно використовувати відеозапис процесу слідчої дії; 4) у випадках, коли слідчий проводив перевірку показань на місці з використанням інформаційних технологій за участю відповідних спеціалістів, результати перевірки, після її закінчення, необхідно внести до пам'яті комп'ютера шляхом створення певного файлу; 5) інформація про результати зазначеної перевірки повинна бути перенесена на дискету або записана на диск, які додаються до протоколу даної слідчої дії; 6) після перегляду дискети або диска їх необхідно упакувати з дотриманням вимог щодо зберігання інформації та усунення можливості втрати цієї інформації.

Таким чином, дослідження питань тактики проведення перевірки показань на місці за несприятливих умов дозволяє зробити висновок про доцільність доповнення ст. 261 проекту КПК частиною 6-ю і запропонувати таку її у такій редакції:

«З метою забезпечення безпеки потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого слідчий може проводити перевірку показань з використанням інформаційних технологій, коли місце події виступає в опосередкованому вигляді. Про умови такої перевірки зазначається в протоколі. Відомості про понятих до протоколу не вносяться і зберігаються окремо разом із відомостями про особу, взятую під захист. Слідчий вживає заходів щодо збереження конфіденційності відомостей про понятих».

Список літератури: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., 2001. 2. Зеленецкий В. С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. Х., 2000. 3. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности. Х., 2002. 4. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: від 23 грудня 1993 р.^{ОКУ} № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 50. 5. 162. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 51. 6. 163. Про Прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1789-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 793. 7. 164. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382. 8. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 4. Ст. 20. 9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303. 10. Серай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісн. Акад. правових наук України. 2000. № 4 (23). 11. David Adams. Setting the scene // Police review, 3 April 1998.

Надійшла до редколегії 15.01.07

С. Г. Качурін

ЗРАЗКИ ПОЧЕРКУ ТА ПІДПИСІВ У СИСТЕМІ ЗРАЗКІВ ПОРІВНЯННЯ: ПОНЯТТЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Процес провадження експертизи з метою вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань у переважній більшості вимагає залучення додаткових матеріалів для дослідження об'єктів, які надійшли експерту. Ці матеріали одержали у криміналістиці й експертній практиці назву «зразків для експертного дослідження». Іноді їх ще називають «зразками для порівняльного дослідження». Процесуальна процедура їх одержання передбачається ст. 199 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України.

Дослідженню методологічних проблем, пов'язаних із зразками порівняння, присвячені роботи А. І. Вінберга, Н. І. Долженко, В. А. Жбанкова, А. І. Мандрик, Ю. К. Орлова, І. А. Петрухіна, З. М. Соколовського, та інших вчених. Проте, не всі питання знайшли однозначне вирішення. Подальшого дослідження й уточнення